

DİL VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Kadri KURAM*

DİL: EVRENİN BÜYÜLÜ NESNESİ

Dil, toplumların birleştirici unsuru, insana bahşedilmiş en güzel yetenek ve kültürümüzü hem şekillendiren hem de ondan etkilenen iletişim sistemimizdir. Öyle ki bir milleti millet yapan ortak vatan, ortak tarih ve ortak dildir. Dil birliğini kuramayan veya onu koruyamayan topluluklar zayıflamaya ve bir gün çökmeye mahkûmdurlar. Dilin güzelliği ise insanın ana dilini konuşurken oluşturduğu muhteşem ahenkte görülebilir. Örneğin Türkçedeki büyük ve küçük ünlü uyumu, bu dilin adeta özenle bestelenmiş bir senfoni gibi insan kulağında yankılanmasını sağlar. Birçok müzik otoritesi ünlü uyumu bulunan dillerin (ki bunlardan en iyi bilineni Türkçedir) bir klasik müzik eserine en yakın diller olduğunu söylemektedir. Dil, bütün bu özelliklerinin yanı sıra insanların duygu ve düşüncelerini, dertlerini, sevinçlerini karşıya aktarmasını sağlayan bir iletişim aracıdır. Ve dil, kurallarına uyulup yozlaştırılmadığı sürece bu işi yapabilecek olası en verimli sistemdir. İnsan dili adeta laboratuvarında bir teorik matematikçi ve bir iletişim uzmanı tarafından tasarlanmış gibi düşünce sistemimize uymaktadır.

Yukarıda okuduğunuz paragraf çoğu bilimsel toplantıda yapacağınız konuşmada okumanız durumunda güçlü bir alkış toplamanızı ve seyirciler arasında bu konuda görev bilinciyle yanıp tutuşan kadınların ve erkeklerin gözyaşları içinde size destek vermek için söz istemelerini sağlayacak bir metin olmasına rağmen tamamen safsatadır. Hemen hemen her sözcüğünün, içerdiği her bilginin yanlış olmasının ötesinde tamamen bilim dışı bir yaklaşımla yapılmış değerlendirmelerden ibarettir ve niceliksel olarak ölçülemeyecek sıfatlarla doludur. Hatta uygun örneklerin eklenmesi ve doğru dergi seçimiyle ikinci bir Sokal vakası yaratmak için kullanılabilir.¹ Denemek isteyen okuyuculara haklarını şimdiden devrettiğimi beyan ederim.

Bu düşüncelerin çok benzer çeşitlemeleri dil konusunda herhangi bir eğitimi olmayan fakat başka alanlarda uzmanlık yapmış ve ne yazık ki dil konusunda uzman olduğunu iddia eden bilim insanları tarafından sık sık dile getirilmektedir. Bu bilim insanlarını en itibarlı kitapçıların dilbilim raflarında satılan kitaplarından ve ulusal kanallarda ne zaman dil konusu tartışılmak istense ekranda boy göstermelerinden tanıyabilirsiniz. Ancak böyle bir metni saygın bir dilbilim bölümünde okumaya kalkarsanız orada bulunanlar muhtemelen bilimsel

* Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi, Dilbilim Bölümü

¹ 1996 yılında fizik profesörü Alan Sokal, Social Text adlı bir bilimsel dergiye fizik alanındaki son gelişmeler ve sosyal bilimlerdeki ilişkinin görelilik gibi benzetmelerden çok daha ileri bir düzeyde olduğunu, fizik ve sosyal bilimlerde organik bir bağ olduğunu anlatan bir yazı gönderdi. Ancak yazı çok sayıda yanlış bilgi ve anlamsız sonuç çıkarımları içeriyordu. Fizik alanında birbiriyle hiçbir ilgisi olmayan sahte kanıtlardan yapılan sözde sosyolojik çıkarımları süslü cümlelerle anlatan Sokal editörlerin toplumsal övgü içeren ve bunu doğa bilimleriyle temellendiren yazıları yayınlama konusunda ne kadar hevesli olduğunu kanıtlamıştı. Editörler daha sonra hakemli bir dergi olmadıklarını ve Sokal'ın yaptığının bilimsel ahlakla bağdaşmadığını açıklasalar da Sokal bilim ve toplum ilişkisi açısından çok önemli bir noktayı kanıtlamıştı bile. Sokal'ın yazısını okumak için bkz. http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/transgress_v2/transgress_v2_singlefile.html. Günümüzde SCİgen adlı yazılım Sokal vakasının örneklerini bilgisayar bilimleri alanında sayısız kez tekrarlayabilmektedir. Yazılımın yaratıcıları çok kez 'bilimsel konferanslara' kabul aldıklarını söylemektedir. Bkz. <https://pdos.csail.mit.edu/archive/scigen/>.

toplantılarda en yapılmaması gereken şeyi yapıp sözünüzü kesecekler veya salonu terk edeceklerdir. Bu yazı hiçbir zaman böyle bir duruma düşmemeniz için yazılmıştır. Başlığında dil ve toplum sözcükleri geçmesine rağmen bu bir toplumdilbilim yazısı değildir. Bu yazıda amaç toplumun dille olan ilişkisinin diğer bilimsel nesnelere olan ilişkisinden çok farklı olduğunu ve amatörce yapılan bilimin bu bilimin “parasını ödeyen” toplumu nasıl yanlış bilgilendirdiğini gözler önüne sermektir. Bunun için de gündelik hayatta, medyada ve dil üzerine yazılmış kitaplarda dille ilgili konuşulan ve yazılan konuları beş ana başlıkta toplayacağız. Bunlar, dilde değişim, kirlenme ve yozlaşma; yazım ve ölçünlü dil sorunları; üstün dil meselesi; yabancı veya ödünç sözcükler; dilde kurallar ve kural koyucular şeklinde seçilmiştir. Elbette bu liste uzatılabilir. Bu başlıkların hepsi toplumun dille kurduğu ilişki bağlamında tartışılacaktır. Ancak bu tartışmalara bütün bu yanlışların temel sebebi olan dilin tanımından başlayacağız. Dilin tanımındaki hata onu toplumun ve tartışma programlarına konuk seçen yapımcıların gözünde yanlış yerde konumlandırmaktadır. Bu durumu, yanlış değerlendirmelerin takip etmesi ise kaçınılmazdır.

TANIM HER ŞEYDİR

Bir bilim dalı araştırmaya öncelikle inceleme nesnesini tanımlayarak başlar. Ancak gündelik bilgiyle oldukça kolay erişilebilir gibi görünen tanımlar bilimin merceği altına girdiği anda çözülmeye başlar. Tanım konusunun ne kadar keskin olması gerektiğini anlatmak için bir bilgisayar yazılımı benzetmesi yapabiliriz. Yazılıma ‘birinci yazıcıda arıza olması durumunda ikinci yazıcıdan köpek resmi çıkar’ şeklinde bir komut yazmak istediğinizi düşünelim. Ancak maalesef bilgisayar “birinci yazıcı”, “ikinci yazıcı”, “arıza” ve “köpek resmi” ile neleri kastettiğinizi bilemez. Bu komut satırını bu şekilde yazmak istiyorsanız birinci yazıcıyı a portuna bağlı cihaz, ikinci yazıcıyı b portuna bağlı cihaz olarak tanımlamanız gerekir. Dahası bilgisayar bir arıza tanımıyla gelmez. Arıza ne demektir? Cihazdan y sinyalinin gelmemesi olarak tanımlamalısınız. Son olarak da bilgisayar köpek resmi kavramına sahip değildir. Resim dosyasının adresini yazmanız veya internetten taraması için köpeğin özellikler kümesini ikili karşılıklarla hataya yer vermeyecek kadar ayrıntılı tanımlamanız gerekir. Peki, köpek nedir? Bir bilgisayara köpeği nasıl anlatırsınız? Tanım sorunu tanım sorununu doğuruyor gibi görünmektedir. Fakat tanım o kadar güçlü bir başlangıç ilkesidir ki adresini yazdığımız resim dosyasının içinde bir timsah resmi olsa da ya da köpek etiketiyle bilgisayara timsahın özelliklerini tanımlasanız da bilgisayar köpek etiketinin olduğu komutu kullanarak size bir resim çizer ve bunu köpek olarak öğrenir. Yani teknik olarak hiçbir sorunla karşılaşmazsınız. Timsah yeni ‘köpek’tir.

Bilimde de durum buna çok yakındır. Araştırma nesnenizi tanımlama şekliniz onunla ilgili istediğiniz şeyi söylemenizi, istediğiniz iddiada bulunmanızı mümkün kılar. Yeter ki etiketin içeriğini işinize gelen özelliklerle doldurun. Bu bilgiler ışığında toplumda dilin tanımına kısaca göz atalım. Gencan’ın (1979) dil tanımı şu şekilde: “Duygu, düşünce ve dileklerimizi anlatmaya yarayan imlerin hepsine birden dil denir.” Bu tanım farklı kitaplarda veya yazılarda farklı sözcüklerle ifade edilmekle birlikte özünde değişmeden tekrarlanmaktadır. Ancak tanımın iki türlü sorunu bulunduğunu söylemeliyiz. Birincisi, dili işlevi üzerinden tanımlamasıdır. İşlev belki de bir araştırma nesnesini tanımlamak için kullanılacak en yanlış yoldur. Yine bir benzetme yapacak olursak, dilin iletişim işlevi üzerinden tanımlanması bir kimyacıнын motorun içinde gerçekleşen yanma olayını ‘benim kayınvalideme gitmem için gerçekleşen kimyasal reaksiyon’ şeklinde tanımlamasına benzer. Kimyacı bu reaksiyonu kayınvalidesine gitmek için kullanıyor olabilir. Ancak bu, hiçbir kimya kitabında yanmanın tanımı olarak verilmez. Dil de duygu ve düşüncelerimizi aktarmak için kullandığımız bir sistem olabilir. Ancak bilimsel tanım bu olamaz.² Diğer sorun ise, dil insanların bir iş için

² Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Kuram (2018).

(muhtemelen bilinçli olduğu kastıyla)kullandıkları bir dizge olarak tanımlandığı için toplumsal bir varlık olarak konumlandırılmaktadır. Bu açıdan dil imgesi bir siyasi parti rozetinden farksızdır. Kullanıcısının siyasi görüşünü dışa vurmak için takılan rozet artık toplumsal bir varlıktır ve toplumun veya bir bireyin onu ‘yanlış çağrışımlar için’ kullanması, şeklini bozması gibi yollarla onunla etkileşime girmesi mümkündür. Zira rozet kullanmanın siyasi görüş bildirdiği kuralı bilinçli olarak kullanılmaktadır.

Yukarıdaki tanım şekli araştırma nesnesini yani dili insanlar tarafından kullanım şekliyle ve toplumla kurduğu bağ üzerinden tanımlama şeklidir. Buna dışsal tanım diyelim. Dili bu şekilde tanımladığınız sürece kendinizi referans olarak kirlendiğini, yozlaştığını, yanlış veya güzel/çirkin olduğunu söyleyebilirsiniz. Fakat kimyacı ve motor örneğinde görüldüğü gibi bu tanım şekli ve dolayısıyla getirdikleri bilimsel özellikler taşımaz. Bilim, dışsal tanıma karşı içsel tanıma önerir. Yani dil (insanlar ve iletişim gibi) onu çevreleyen unsurlar ve/veya bu unsurlarla olan ilişkisiyle değil evrendeki diğer sistemlerle ortak veya farklı noktalarının niceliksel yöntemlerle tespit edildiği betimlemelerle tanımlanmalıdır (bkz. Chomsky 2005).

Önceki bölümün sonundaki tartışma konularına geçmeden önce kazanmamız gereken son bir bakış açısı bulunmaktadır: Dil toplumsal değil doğal bir varlıktır. Toplumsal varlıkla kastedilen insanların bilinçli olarak manipüle edebildikleri varlıklar veya kurallardır. Örneğin, bir parti lideri parti rozetinin ceketin sol yakasına, kalbin üzerine gelecek şekilde takılmasının daha ‘anamlı’ olacağını söyleyip rozet sosyal varlığını manipüle edebilir. Partililer de buna uyacaktır çünkü gerçekten de insanlar için kalp duygusal çağrışımları olan bir organdır ve partililer de partilerine duygusal olarak bağlıdır. Ancak dilin kuralları daha çok yer çekimi kurallarına benzer. Konuşucular kuralları manipüle edemezler çünkü kuralların kendi bilinçlerine açık uzanımlarını bilmezler. Örneğin bir fizikçi 9.80665 m/s^2 olan yer çekimi ivmesinin ‘çirkin, uyumsuz, standart dışı’ olduğunu söyleyip bunu 10 m/s^2 olarak değiştirmeye çalışmaz. Zira metre ve saniye insanlar tarafından keyfi olarak belirlenmiş ölçü birimleridir ve medeniyetler arasında farklılık gösterebilir. Hangi medeniyetin ölçü birimine göre tam sayı olarak belirlenecektir? Bu ivmeyi değiştirmek mümkün müdür? Aynı şekilde, dil de insanlar tarafından konuşuluyor olmasına rağmen kuralları insanlar tarafından bilinçli olarak konulmaz. Örneğin, İngilizcede adlar sayı ile uyuma girerler: a car, three cars. Bunu gören bir Türk dil otoritesi Türkçede de aynısının olması gerektiğini çünkü Türkçenin zaten zengin bir uyum paradigmasına sahip olduğunu, sayı çoğulsa adın da çoğul olmasının daha ‘mantıklı’ bir dil ortaya çıkaracağını söyleyebilir (söyleyebilir mi acaba?). Fakat başka bir dil otoritesi de asıl sorunun İngilizcede olduğunu, sayısı söylenen bir adın çoğul olduğu zaten bilineceği için bir kez daha işaretlenmesinin ‘anlamsız’ olduğunu söyleyebilir. Asıl İngilizce kendini düzeltmelidir. Görüldüğü gibi dili gündelik mantığa ve kişisel beğenilere uydurma isteği bilim dışı olduğu gibi hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir çabadan ibarettir. Türkçe konuşucularının ‘üç arabalar’ şeklinde konuşmayacakları kesindir, en azından bir dil otoritesinin telkiniyle Anadolu’nun bir köy kahvesinde oturan insanların konuşma şekillerini değiştirmeleri pek mümkün değildir. Aşağıdaki bölümlerde insanların dili toplumsal bir varlık olarak tanımlamalarından doğan benzeri yargılar tartışılacaktır. Bu yargılar yukarıda absürtlük noktasına kadar ilerletilmiş iddialarla aynı temeli taşımasına karşın daha ‘masum’ kaldıkları ve toplumda bilginin otoritesi olarak görülen kişiler tarafından savunuldukları için doğru kabul edilmektedir.

DEĞİŞİM, KİRLENME, YOZLAŞMA

Öncelikle başlıktaki üç sözcüğün tanımıyla başlayalım, tanımlar önemli. Değişim bir varlığın t zamanında a durumunda iken t' zamanında b durumuna geçmesidir. Yani değişim

niceliksel olarak ölçülebilecek ve gözlemlenebilecek bir olgudur. Bilimsel olarak doğrulanabilir veya yanlışlanabilir. Ancak bilimsel olarak bir şeyin değişmesi sadece o şeyin değiştiği anlamına gelir. Değişim üzerine yaptığı gözlemden bir sonuca, bir yargıya gitmek isteyen bilim insanının son derece dikkatli olması gerekir. Adımlarını küçük atmalı ve üzerine basacağı her taşı net olarak tanımlamalıdır. Kirlenme ve yozlaşma ise ölçülemeyecek ve tanımı için referans noktası keyfi olan yargılardır.

İnsanların dildeki değişim konusunda kafaları oldukça karışık gibi görünmektedir. Bir yandan değişim kabul edilir hatta övülürken bir yandan da bazı değişimlerin dili kirlettiği, yozlaştırdığı, bozduğu bu kavramlar hiçbir şekilde tanımlanmadan iddia edilmektedir (bkz. Gülsevin 2006). Hatta aynı yazar dili devingen, canlı bir varlık olarak tanımladığı övgü kısmıyla yeni neslin konuşma biçiminin dili yozlaştırdığını iddia ettiği bölümü birkaç sayfa arayla yazabilmektedir. Esasında diller zaten nihai durumuna ulaşmış (veya nihai bir durumu hayal edilebilecek), teknik veya coğrafi ve tarihsel olarak kesin sınırları çizilebilecek varlıklar değildir. İnsanın dil yetisinin birer gerçekleşmesi olan tikel diller (örneğin İngilizce ve Türkçe) bilimsel olarak incelendiğinde evrensel dil ilkelerinin değiştirgenlerinin oluşturduğu bir değiştirgenler kümesidir. Örneğin geçişli eylemlerin nesne alması bir evrenseldir, her dilde “öldür-” eylemi öldürülecek bir canlının olmasını zorunlu kılar. Ancak bu nesnenin eylemin sağında veya solunda olması değiştirgenidir. Böylece, hem Türkçe hem İngilizce zorunlu olarak bu eyleme bir nesne getirir ama biri “kill me” şeklinde görünürken diğeri “beni öldür” şeklinde görünür.³ İşte bu evrensellerin belli bir coğrafyadaki değiştirgenlerinden oluşan kümeye İngilizce veya Türkçe denir. Fakat bir dilin değiştirgenlerinin a’dan b’ye dönmesinin yozlaşma olduğunu söylemeden önce bu kümenin doğasını iyi anlamamız gerekir. Esasen bu küme çocukluğumuzda sopayla çevirdiğimiz demir çembere değil köpükten üfleyerek yaptığımız balona benzer. Yani doğası gereği olduğu anda uzayda ve zamanda ilerledikçe şeklinin değişeceği mutlaklıdır.

Dahası, tikel diller hayali varlıklardır. Doğada homojen, ontolojik bir varlık olarak bulunmazlar. Dünya haritası üzerinde orta ölçekli bir çember çizin, örneğin Konya büyüklüğünde olsun bu çember. Çemberi istediğiniz bir noktaya yerleştirin ve siyasi sınırları gözetmeden doğu-batı-kuzey-güney yönlerinde hareket ettirin. Eliniz hareket ettikçe sınırları tarafınızdan keyfi olarak çizilmiş bu çember içinde kalan insanların konuşma biçimlerinin ses, dilbilgisi vs. açısından azar azar değiştiğini fark edeceksiniz. İki ayrı dil olarak görülen konuşma biçimi arasındaki geçiş ani değil kademelidir. Çemberinize zaman yolculuğu özelliği ekleyip sabit bir noktada tutun. Zamanda geriye doğru gitme düğmesini çevirdikçe çember içindeki konuşma biçiminin yine azar azar değiştiğini göreceksiniz. İşte bizim, yani toplumun dille, yani bir doğal varlıkla kurduğumuz ilişki açısından Türkçe diye adlandırdığımız şey belli bir zamanda ve coğrafyada bulunan insanların konuşma biçimlerini oluşturan değiştirgenler kümesidir. Biz, tamamen bizi ilgilendiren (yani siyasi) sebeplerden ötürü bu noktada TÜRKÇE diye bir varlığın olduğunu hayal ederiz. 1789’dan sonra ortaya çıkan modern dünyanın siyasi ikliminde TÜRKÇE son derece önemli bir sosyal varlıktır, ‘toplumların birleştirici unsurudur’. İmparatorlukların dağılmasından sonra çizilen yeni sınırların belirginleştirilmesi ve bu sınırlar içindeki insanları birbirine bağlanması için dillerin birbirlerinden keskin çizgilerle ayrıldığı algısı oluşturulmuştur. Bu sınırın içinde kalan dil a dili iken öte tarafındaki dil artık b dilidir. Ancak insanların içine doğdukları ve zihinlerinde yaşattıkları bu yapay ayırım hala dış dünyayı değiştirememiştir. Türkiye siyasi birliğini sağlamış ve ulusal eğitim sistemini kurmuş bir ülke olduğu için dilinin *nispeten* daha homojen olduğu söylenebilir, ancak nispeten sözcüğü vurgulanmalıdır. Bu açılardan daha esnek

³ Evrenseller ve değiştirgenler dünya üzerindeki 7000 civarındaki dilin farklılıklarını açıklamak için yeterli görünmeyebilir. Ancak en muhafazakâr tahminle ikili değerleri olan 40 evrensel bize 2⁴⁰ (yaklaşık 1.1 trilyon) farklı dilbilgisi verir (Lin 2017).

durumda bulunan ülkelerden birine merceğini koyarsanız sınıra doğru ilerledikçe konuşma biçiminin komşu ülkenin konuşma biçimine benzediğini, bir yerden sonra da o dile dönüştüğünü görürsünüz. Türkiye’de de ülkenin doğusuna gittikçe TÜRKÇE konuşan insanların sesletimlerinin KÜRTÇE, ARAPÇA ve FARŞÇA’ya benzediğini, hatta bazı dilbilgisi yapılarının değiştiğini gözlemleyebilirsiniz.

Devletler, genellikle kuruldukları tarihte harita üzerindeki çemberi tamamen siyasi nedenlerle bir bölgenin üzerine koyarlar ve bu bölgedeki değiştirgenler kümesini kendi dilleri olarak ilan ederler. Buna ölçünlü (standart) dil denir. Bu noktadan sonra yapılan ilk iş bu dilin dilbilgisi kitaplarının yazılması ve koruyucu kurumlarının kurulmasıdır.⁴ Ölçünlü dilin korunması gerektiğine inanan kurumlar aynı düşünceyi taşıyan aydın kesimi yetiştirir ve belli bir süre propaganda ve ‘ikna’ sürecinin ardından bu varlığa kutsal bir statünün verilmesiyle onu bozan, yozlaştıranlar için bir cadı avı başlar. Artık kendi gönüllü muhafızlarına sahip olan dildeki değişimler bu muhafızlar tarafından tespit ve ifşa edilir. Kitabevleri bu ifşalardan oluşan kitaplarla doludur. Bu saldırılar genellikle eğitimsiz kesime yönelse de eğitimlilerin de ölçünlü dile ihanet ettiği söylenir. Bu ihanetlerin birkaç çeşidi sayılabilir. Örneğin dilbilgisi kuralının değişimi, sözcüklerin sesletim (telaffuz) şekillerinin değişimi veya resmi sözlükte olmayan sözcüklerin dile sokulması gibi.

Bu konuda en ünlü kampanyalardan biri “Türkçe giderse Türkiye gider” sloganıyla Oktay Sinanoğlu tarafından başlatılan kampanyaydı. İddia oldukça ilginç. Hangi Türkçe diye sormak gerekir. İstanbul yöresindeki Türkçe mi, Mardin yöresindeki Türkçe mi? 1978 yılının Türkçesi mi, 2018 yılının Türkçesi mi? 716 yılındaki Türkçeye bakınca bugünkünden çok farklı bir söz varlığına ve anlatım yollarına sahip olduğu görülmektedir. Peki, o zamana göre bugünkü Türkçe ‘gitmiş’ bir Türkçe midir? Türkçe diye bir varlığın olduğu varsayımıyla bu varlığın bozulacağı veya yok olacağı iddia ediliyor. Ancak doğasında değişmek olan bir varlığın şekil değiştirmesinin ‘bozulma’ olarak tanımlanması mantık dışıdır. Dil, tanım gereği bozulabilecek bir şey değildir. Yok olması içinse bütün konuşucularının ortadan kalkması gerekir. Kastedilen dilbilgisinin değişimi ise Türkçenin en çok övülen yanlarından biri yüzyıllardan beri değişmeden gelen sondan eklemeli yapısıdır. Bununla övünecek miyiz yoksa değişir düşüncesiyle kaygı mı duyacağız? Gelin görün ki bunun da aslında doğru olmadığını görüyoruz. Türkçe her dil gibi ölçeğin yalınlayan diller tarafından çekimleyen diller tarafına yavaş yavaş ilerlemektedir (Bybee ve diğ. 1994). Bilakis, bir ülkenin ‘gitmesi’ için dilinin ‘bozulması’ yetmez. Siyaseti ve ekonomisi yerinde duran ve üretmeye devam eden bir ülkenin insanları iletişim kurmak için her zaman bir yol bulacakları gibi asıl konuşucu sayısı artacak olan dil de onların dili olacaktır. Yabancı sözcüklerin Türkçeyi istila etmesine ayrıca değineceğiz.

‘Son zamanlarda gençler arasında sık sık duymaya başladığım bir şey var’ diye söze girip belli bir kitlenin yaşadığı dilsel değişimi hedef alan muhafızların yanı sıra isim vererek bir bireyin ölçünlü dilden sapmalarını kınayan muhafızlar da bulunmaktadır. Örneklerle daha ayrıntılı bakalım. Medyadaki dil yanlışları üzerine ayrıntılı bir sınıflandırma ve örnekler listesi veren Sis’ten (2006) bir alıntı:

“Yabancı etkisiyle çekilen film ve dizilerde, yabancı filmleri aratmayacak nitelikte, yabancı unsurlar bolluğu ve bozuk Türkçe cümleler dikkati çekmektedir. Ayrıca, bazı yapımlarda, sanki özellikle “Türkçeyi bozma” amacıyla yapıyor izlenimi veren; “oha falan oldum yani, kal geldi, oldu gözlerim doldu, uçmuş bu ya, koptum ben vb.” gibi ifadelerin kullanılması düşündürücüdür.”

⁴ Yazım ve ölçünlü dil konusuna bir sonraki bölümde geri döneceğiz.

Gerçekten de burada geçen tümcelerde ‘Türkçeyi bozacak’ unsurun ne olduğunu anlamak güç. Bu tümcelerin hepsi Türkçeye ait olan sözcük dizilişi kuralları içerisinde⁵, Türkçe dilbilgisi kitaplarında yazan görünüş, kip ve zaman ekleriyle kurulmuş tümcelerdir. Kastedilen ‘ihamet’ konuşucuların Türkçe dilbilgisini kullanarak duygu ve düşüncelerini anlatmak için seçtikleri ifade biçimleri olsa gerek. Ancak insanların ana dillerinde kendilerini ifade etme biçimlerini kısıtlamak hapishanelerde mahkûmların tuvalet saatlerini kısıtlamanın ardından en acımasız ikinci kısıtlama olsa gerek. Açıkça görülüyor ki yazar dili sosyal, hatta şahsına ait bir varlık olarak gördüğü için kendi içinde bulunduğu grubun konuşma alışkanlıkları dışındaki alışkanlıkları kınamaktadır. İfade biçimleri dile ait değiştirenler bile olmadığı için bu paragrafta dilin yanlış tanımlanması ve yanlış konumlandırılması açıkça görülmektedir. Kimyacı, insanların yanma olayını kayınvalidelerine gitmek için kullanırken seçtikleri güzergâhı beğenmemekte, bunu doğrudan yanma reaksiyonunu ‘bozma’ amaçlı bir eylem olarak görmektedir. Çünkü kendisinin seçtiği güzergâh en ideal olan, resmi güzergâhtır. Yine Sis (2006) medyada bir kez yapılmış hatalı kullanımları da kayıt altına almış ve eleştirmiştir. İki örnekle; TRT spikerinin 21.09.1998 tarihinde haberleri sunarken müzik sözcüğünü ‘müzük’ şeklinde sesletmesi, belirsiz bir tarih ve kanalda kampus olması gerektiği iddia edilen sözcüğün ‘kampüs’ şeklinde sesletilmesi ve 20.10.2005 tarihinde Kanal D Haber’de sarf edilen şu tümcedeki dilbilgisi yanlışı: “Bunun manasına önemine uzun uzun anlatmaya gerek yok.” (Sis 2006: 211-213).^{6 7} TRT spikeri elbette müzik sözcüğünün ölçünlü dilde nasıl sesletildiğini bilmektedir. Bu, adı üzerinde, bir hatadır. Kanal D Haber spikeri de yukarıdaki tümcesini tekrar okusa herhalde düzelterektir. Kampüs sözcüğüne gelirse, siz bunu nasıl sesletiyorsunuz? Kampus şeklinde sesleten birini tanıyor musunuz?⁸

Değişim ve çeşitlilik dilin doğasında bulunan iki özelliştir. Eğer belli bir değiştirgenler kümesine tapınılmıyorsa ölçünlü dilden sapmalar görülmeye başlanmasının endişe verici yanı iletişimin kesintiye uğrayacağı düşüncesidir. Ancak varlık sebebi iletişim olmasa da dil toplumların iletişim ihtiyacına her daim “büyük ölçüde” cevap verecek kadar esnek bir yapıya sahiptir. Yani *Jurassic Park* filminde yaşamın devam etmek için bir yol bulduğu gibi iletişim de bir yolunu bulacaktır. Diğer bir endişe ise dili ‘fakirleşen’ bir toplumun üretken olamayacağı endişesidir. Yine, dikkat edilirse fakirleşmek kavramı tanımlanmaksızın son derece temelsizce kullanılmaktadır. Aslında bu ilişki bahsi geçen durumun tam tersidir. Üretmeyen toplumların dillerindeki sözcük sayısı az olur. İnsanlar daha az sayıda sözcük kullandıkları için daha az düşünmezler, daha az düşündükleri için daha az sayıda sözcükle konuşurlar. Bu endişe şu şekilde düşünce geliştirme konusuna yönlendirilebilir: Dilsel melekeleri zayıflayan insanlar kavramlar arasında karmaşık ilişkiler kuramazlar, düşünce geliştiremezler. Yine, bütün kavramlar tanımsızlıktan muzdarip olmakla birlikte bu endişeyi yaşayan insanlara bilimin güzel bir haberi var: Dilsel melekeler zayıflamaz. Modern dilbilim çalışmalarının geldiği son noktadaki anlayışımıza göre karmaşık görünen insan dili o kadar basit ve sağlam bir ilke üzerine kurulmuştur ki yaşayacağı değişim gerileme/zayıflama değil

⁵ Devrik tümce kuralsız tümce değildir. Bu konuya aşağıda değineceğiz.

⁶ Sis (2006) argo kullanımı, yöresel ağızları konuşan insanların televizyona çıkması ve üniversite sınavlarının meşhur soru türü anlatım bozukluğu gibi şikâyetlerinin yanı sıra medyada yabancı kökenli sözcüklerin kullanımından da şikâyetçidir. Bunların bazılarına değineceğiz. Ancak bu şikâyeti dile getirirken yazının başlığında dahi bizzat kendisinin kullandığı medya sözcüğü Türkçe değildir. Peki, Türkçede kaç tane Türkçe sözcük vardır? Dahası Türkçe olmak ne demektir?

⁷ Türkçeye yabancı dillerden giren sözcüklerin yarattığı kirlilik örnekleri için bkz. Gülsevin (2006).

⁸ Bu arada adının nasıl sesletileceği (TEDEKE/TEDEKA) tartışmalı olan TDK da bu sözcüğün doğrusunun kampus şeklinde olduğunu yazıyor internet sitesinde. Peki dilde doğru nedir ve kime göre belirlenir?

toptan yok değildir.⁹ Bunun için de fiziksel bir travma gerekir. Gerileyecek olan düşünceyi aktarmak için kullanılan anlatım yollarının sayısıdır. Bu da kişinin ve/veya toplumun entelektüel kapasitesiyle ilgilidir.

YAZIM VE ÖLÇÜNLÜ DİL

Yazım ve yazım yanlışları TÜRKÇE muhafızlarının özel zevkidir. Özellikle resmi yazışmaların dışında kalan yazı ortamlarında görülen ve TDK'nın yazım geleneklerinin dışında kalan yazımları tespit ve ifşa etmek adeta bir saygınlık unsurudur.¹⁰ Çok çeşidi sayılabilecek olmasına rağmen burada iki ana türü üzerinde duracağız: ayrı/bitişik yazım ve nerede hangi harfin bulunması gerektiği. Hanımeli bitişik mi yazılır yoksa ayrı mı? Peki dil balığı? Aslında benim daha önemli bir sorum var: Bunların dille ne ilgisi var?

Dil insan zihninde bir dizi ifade biçimi üretir ve bu biçimler iletişim kurmak için ses aracılığıyla karşı tarafa aktarılacak şekilde kodlanır. Dil, insanlık tarihi kadar eski iken yazı yaklaşık 6000 yıllık tarihiyle oldukça yeni bir işaretlemedir. Yazıyı dilin ürettiği kodları fiziksel bir zemin üzerine geçirip kalıcı kılma çabası olarak tanımlayabiliriz. Yazı insanların dilsel birimlerle keyfi olarak eşleştirdiği yazı birimlerinden oluşur. Bu eşleşme yazı birimi-yargı (tümce), yazı birimi-kavram (sözcük) yazı birimi-hece ve yazı birimi-ses birim şeklinde evrimleşerek günümüze gelmiştir. Bir kayıt tutma sistemi olan yazıda yapılacak hata bu kaydın çözülüp sürecin tersine işletilmesinde sorun yaratsa da insan zihninin düşünceler ve sesler arasında kurduğu kalıcı ilişkiyi bozamaz. Bunlar tamamen iki farklı düzlemdeki eşleşmelerdir. Yani hanım eli veya hanımeli yazımlarından hangisini kullanırsanız kullanın /ha-nım-e-li/ şeklinde hecelenen bu ses dizisinin gösterdiği çiçek sizin için değişmez veya bir hanımın elinden bahsetmek istiyorsanız yazıda bunu bitişik yazdığınız için zihninizdeki hanımın eli silinip yerine çiçek gelmez. Sosyal medyada yanlışlıkla bitişik yazdığınız ve eski ilkokul arkadaşınızı çılgına çeviren 'de' bağlacı bir süre sonra konuşurken de bu ses parçasını dahi anlamında değil de yer gösteren bir ek olarak kullanmanıza veya bu bağlacın tamamen zihninizden silinmesine sebep olmaz.

Sözcüklerin hangi harflerle yazılması gerektiği konusuna gelirse, bu konuda sıkça duyulan bir iddia dolanmaktadır ortalıkta: Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dildir. TÜRKÇE'nin dil statüsünün de hayali olduğunu düşünürsek yine bu tümcedeki hemen hemen her şey yanlıştır. Öncelikle Türkçe ve diğer hiçbir dil okunmaz. Dilin kaynağı yazı değildir. Dil yazı değildir. Ayrıca Türkçe konuşulduğu gibi de yazılmaz. Örneğin, bugün kardeşinizle de konuşsanız Cumhurbaşkanıyla da konuşsanız *yap-* eyleminin gelecek zaman çekimini /yapacağım/ şeklinde sesletmezsiniz. Fakat resmi yazışmalarda (ve ben bu yazıyı yazarken) Türkiye Cumhuriyeti'nin belirlediği şekilde yazarız. Dille ilişkilendirilen bu hata avcılığının nedeni yazı birimi olan harfle dilsel bir birim olan sesbirimin karıştırılmasıdır. Türkçede her sesin bir harf karşılığı olduğu ve her harfin de bir sesi karşıladığı doğru değildir. Bu doğru olsaydı 'ağaç' şeklinde yazılan sözcüğü sesletirken 'ğ' harfi için gırtlığımızı iyice zorlayarak kapatıp epey çaba sarf etmemiz gerekirdi. Ancak bu sözcüğün sesletimi /a:ç/ şeklindedir. Yani /a/ iki kat uzun sesletilir. 'Ğ' bir harftir, ancak ses karşılığı yoktur. Bu durumun tersi de söz konusudur. Sesi olup harfi olmayan sesbirimler vardır. Örneğin 'lale' sözcüğündeki /l/ sesleri ile 'lumbar' sözcüğündeki /l/ sesi aynı değildir. Aynı şey 'lale'deki /a/ için de geçerlidir. Ancak onun için TDK tarafından bir getirilip bir kaldırılan üzeri şapkalı bir harf olsa da aynı

⁹ Bu ilke (en basit ve kaba haliyle) iki zihinsel nesnenin birleştirilip bu iki nesneyi içeren ancak bir sonraki birleşme açısından tek bir zihinsel nesne (küme diye de okuyabilirsiniz) yaratan *birleştir* komutudur. Böylece her bir aşamada sadece iki nesneyle çalışan dil sistemi alt kümeler yaratarak ilerleyecektir. Alt kümeler ise dili karmaşık gibi gösteren içe yerleşik tümcelerdir. Örneğin, [Ben [[Ali'nin gittiğini] biliyorum]]. Bu özelliği kazanan bilişsel sistem sonsuz derecede uzun ve karmaşık ürünler yaratabilir. Ayrıntılar için bkz. Chomsky (1995, 2000, 2001, 2013) ve Berwick ve Chomsky (2016).

¹⁰ TDK'nın yazım geleneklerinin değişen yapısı üzerine bir eleştiri için bkz. Menz (2008).

farka sahip olan ‘l’ için böyle bir değişke yoktur ve bunlar tamamen insan yapısı olan yapay bir yazım sisteminin meseleleridir.^{11 12} Doğada böyle sorunlar bulunmaz.

Yazım konusunda eleştirilen konulardan biri de kişilerin yöresel ağızlarında konuştukları gibi yazmalarındır. İstenilen şey herkesin sözcükleri ölçünlü dil olarak kabul edilen İstanbul ağzında sesletildiği gibi yazmasıdır.¹³ Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi başkent Ankara olmasına rağmen ölçünlü dil için İstanbul ağzının seçilmesi doğal karşılığı olmayan siyasi bir karardır. 1 Kasım 1928’de Türk yazı sistemindeki yazı birimleri (ve dilbilgisi özellikleri) o zamanın İstanbul yöresi civarında gezinen değiştirgenler balonu ile eşleştirilmiştir. Sürekli olarak şekil değiştiren bir varlığın zamanda ve mekânda belli bir anının fotoğrafınp TÜRKÇE diye adlandırılması ne çevresindeki bölgelerde ne de İstanbul içinde karşılık bulamamıştır. Bugün İstanbul’da bile ‘kitap gibi konuşan’ insan sayısı oldukça azdır. Bunun üzerine bir de konuşma seslerinin yazıya 1928 tarihli eşleşmeyle aktarılmıyor olması adeta bir cinnet ortamı yaratmış, rafları hata avcısı kitaplarla doldurmuştur.

Dil ve yazı arasındaki eşleşme kaçınılmaz olarak bozulma eğilimindedir. Türk yazı sistemi ile TÜRKÇE arasındaki eşleşmenin nispeten yeni olması nedeniyle örneğin Fransız yazı sistemi ile FRANSIZCA arasındaki eşleşmeden iyi olduğunu söyleyebiliriz.

‘EN GÜZEL DİL BENİM DİLİM ÇÜNKÜ O BENİM DİLİM’

‘Alman dilbilimci Türkçeye hayran kaldı’, ‘Belçikalı matematikçi Türkçenin yapısı karşısında şaşkınlığını gizleyemedi’, ‘Türkçenin boncuk gibi dizilen eklerinden etkilenen Rus nükleer fizikçi Türkolog olmaya karar verdi’... Bu ve benzeri gazete başlıklarını sık sık okumuşsunuzdur. Tabi bir de ulusal politikalar gereği gazetelerde yayınlanamayan karşı görüş bulunmaktadır. Bunu da (Türkçeye göre) Arapçadaki sözcüklerin çok anlamlılığının övülmesi, (Türkçeye göre) İngilizcedeki sözcük sayısının övülmesi olarak özetleyebiliriz. Nedense kavram/sözcük sayısı oranı ölçüğünde farklı yönlerde doğru gitseler de ikisi de bir şekilde övülmektedir. Söz konusu gazete başlıklarını okuyunca gururlanıyor, karşı görüşü duyunca üzülyorsanız size bir haberim var. Almanlar da -başkaca sebeplerden de olsa- kendi dilleri ve diğer diller hakkında aynı şeyleri söylüyorlar, İngilizler de, Hintliler de, hatta muhtemelen Afrika’daki bütün kabileler de.

Övgü işinin ileri seviyelere taşındığı durumlarda üstünlük iddiasını kanıtlamak için çeşitli konferanslar düzenlenir. Dil uzmanları neden kendi dillerinin diğer dillerden üstün olduğunu ‘bilimsel’ yöntemlerle anlatmaya çalışır. Örneğin 3-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında yapılan Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi’nde “Türkçe’nin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri ve Üstün Yönleri” adlı bir oturum bulunmaktaydı. Diğer bir örnek de 22 Mayıs 2017 tarihinde Bartın Üniversitesi’ndeki “Türkçenin Ömrü Ne kadar?” adlı konferans. Elbette bütün konuşmacılar bu soruyu -uzun övgülerden sonra- “Sonsuza dek” diye yanıtladı. Dilleri çeşitli açılardan karşılaştırıp üstün, daha üstün, en üstün dili bulmak -tabii ki bu dil kendi dilinizdir- öztatminden ibarettir. Bu öztatminin temellendirildiği iki boyut vardır: Söz varlığının “büyüklüğü” ve dilbilgisinin “işlevi”. Söz varlığı ile başlayalım.

Sözvarlığı bir dildeki sözcüklerin tümü olarak tanımlanabilir. Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi dilin tanımı da sorunludur. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan insanların zihinlerinde yaşattıkları sözcükler olarak tanımlayalım sözvarlığını. Peki, bütün vatandaşlar birbirlerinin bildiği bütün sözcükleri bilmekte midir? Hayır. Aynı olanlar

¹¹ TDK’nın resmi internet sitesi lale sözcüğündeki ‘a’ harfinin üzerinde şapka olmaması gerektiğini söylüyor. Sebebini inananın ben de bilmiyorum ve artık takip edemiyorum. Ancak 25 Haziran 2018, saat 22.34 itibariyle kural bu. Gelecekte neler olacağını hep birlikte göreceğiz.

¹² EK: Bu yazı editöre gönderildikten bir gün sonra, yani 26 Haziran 2018 tarihinde TDK başkanı değiştirdi. Siz de bu yazıyı okuduğunuz tarihte ‘lale’ sözcüğünün yazımını tekrar kontrol edin.

¹³ Ölçünlü dil konuşucularının yöresel ağız konuşucuları hakkındaki tutumları için bkz. Şen (2008).

ayıklanır ve ortaya çok katımlı bir söz varlığı çıkar. Yani Balıkesir'deki bir konuşucunun bildiği bir sözcüğü Urfa'daki bir konuşucu bilmiyordur. Bütün bunlar bir kitapta toplanıp adına o dilin sözlüğü denir. Daha sonra her millet kendi sözlüğündeki sözcük sayısını açıklar. En büyük rakam kimdeyse onun dili en üstün dildir. Bu, hem ölçme açısından sorunlarla dolu hem de ulaştığı sonuç açısından sakat bir yöntemdir. 22 Şubat 2009 tarihli Radikal gazetesinde yayınlanan köşe yazısında Hasan Celal GÜZEL 2005 basımı TDK Türkçe Sözlük'te 104 bin sözcük bulunduğunu bildirip gelecek Eylül ayında 572 bin sözcüklük yeni bir sözlüğün gelmekte olduğunu müjdelese de TDK'nın 2011 basımlı Türkçe Sözlüğünün sunuş bölümünde şu bilgiler bulunuyor:¹⁴ “On birinci baskı *Türkçe Sözlük* söz, terim, deyim ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığına sahiptir. Sözlükte 77.005 madde başı, 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır.” Sanırım Güzel'in (2009) sözcük olarak tanımladığı şeyin bu bültendeki karşılığı madde başı ve madde içi toplam söz sayısı:92.292. Hedef tutturulamamış gibi görünüyor. Dahası sözlüklerin nasıl tanımladıkları belirsiz olan sözcüklerisayma şekli de sorunludur. Örneğin TDK Türkçe Sözlük'ün 2011 baskısında ‘işporta’, ‘işportacı’, ‘işportacılık’ ve ‘işporta malı’ ayrı madde başları olarak sayılmaktadır. Bu eğilim sözlüğün geneline de yayılmıştır.¹⁵

Bir an için bütün bu sorunlardan arınmış, nesnel bir ölçüm yapıldığını ve Türkçenin Afrika'daki bir kabile dilinden daha çok sözcüğe sahip olduğunu kanıtlandığını düşünelim. Bu bize Türkçenin daha üstün bir dil olduğunu gösterir mi? Yine, üstünlükten ne kast edildiği belirsiz olmakla birlikte sözcük denilen varlığın sayısı diller arasında bir derecelendirme yapmak için kullanılamaz. Her dil, konuşucularının ürettiği kavram ve nesne sayısını karşılayacak kadar sözcük üretme kapasitesine sahiptir. Dillerin bu üretim kapasitesi açısından da birbirlerine bir üstünlüğü yoktur. Sinanoğlu (2010: 28) ‘uydurukça’ olarak tanımladığı İngilizcede kullanılan akronim (tamlamanın baş harflerinden sözcük üretme) tekniğine karşı Türkçenin yapısını daha üstün bulsa da bugüne kadar İngilizce konuşan bilim insanlarının bir icat yapmak üzereyken dillerinde ona uygun sözcük üretme yolu bulunmadığı için icadı yapamadıkları görülmüştür. İşte hiçbir yol kalmadığında ortaya çıkan akronim yöntemi! Bunu uydurma olarak adlandırmak hiçbir sorunu çözmez. Zira bütün sözcükler zaten uydurmadır! Bizler bir kavram veya bir nesne ile onu temsil eden ses dizisi arasında hiçbir nedenli bağlantı olmaksızın ilişki kurabilen canlılarız. Örneğin ‘kar’ sözcüğünü ele alalım. Modern dilbilimin kurucusu Saussure'ün yaklaşımıyla bu sözcüğün iki yüzü bulunur. Birincisi, kışın gökten düşen beyaz ve donmuş su kütlesi hakkında insan zihninde bulunan imge/kavram. İkincisi /k/, /a/, /r/ şeklinde dizilmiş üç sesbirimden oluşan ses izi. Bunların insan zihninde eşleştirilmesi ‘kar’ sözcüğü dediğimiz varlığı oluşturur ve bu imge ile ses izi arasında bir eşleşme kurulması için hiçbir neden yoktur. Sesler zaten gözle görülmeyen ve kısa bir süre sonra kaybolup giden titreşimlerdir. Bu sesleri çıkarırken ağızımızın aldığı şekilde bu nesneye benzer bir yanı yoktur. Yani bu ilişki ‘uydurmadır’. Doğadaki seslerin taklidi olan yansıma sözcüklerin nesneyle bir bağlantısı olduğu iddia edilebilir. Ancak yansıma sözcükler bunun tam tersini kanıtlar çünkü köpekler her yerde aynı sesi çıkarmasına rağmen Türkçede bu ses “hav” şeklinde dilselleştirilirken İngilizcede “vof” şeklinde dilselleştirilir.

Aynı örnekten devam edip asıl kastedilen konuya gelelim. Eskimo dilinde sulu yağın kar için ayrı bir sözcük, fırtına ile yağın kar için ayrı bir sözcük gibi ayrıntılı bir liste bulunur. Ancak bunun Eskimo dili ve Türkçe arasında teknik bir ayrımla ilgisi yoktur. Eskimolar, ihtiyaçtan ötürü, kar kavramını alt kavramlara ayırmış ve her bir alt kavrama ayrı bir ses izi eşleştirmiştir. Olan biten bundan ibarettir ve gösterdiği tek şey Eskimoların bu açıdan

¹⁴ Sözlüğün 2005 basımı elimde bulunmadığı için bu bilgiyi doğrulayamıyorum ancak önemli olan doğruluğu değil. Bir köşe yazarının kendi dilinin sözvarlığı konusundaki tutumu.

¹⁵ Benzer konularla ilgili bir inceleme için bkz. Uzun (2003).

Türklerden daha ayrıntılı bir kavram dünyası olduğudur. Görüleceği gibi bu, dilsel değil kültürel bir farklılıktır. Bir kez daha, aslında doğal bir varlık olan dil, toplumsal/kültürel varlıklarla karıştırılmaktadır. Buna çok benzer bir tartışma bir dilde aynı sözcüğün (ses izi denmek isteniyor) çok sayıda birbiriyle ilgisiz kavramı karşılaması ile çok sayıda kavramın alt kavramlarına ayrı ses izlerinin eşleştirilmesi tartışmasıdır. Arapça ilki üzerinden sıkça övülürken İngilizce, Almanca ve -özellikle eylem kategorisinde- Rusça ikinci açıdan sıkça övülmektedir. Öncelikle, övülecek bir şey varsa bu konuşucular veya kültürlerdir. Ancak eleştirel gözle bakılınca övülecek bir şey olmadığı görülür. Hangisi daha ‘mantıklıdır’ veya hangisini konuşan insanlar daha ‘akıllıdır’? Bir ses izine çok sayıda anlam atfedip zihinlerinde yerden tasarruf edenler mi yoksa hiç üşenmeden her alt kavrama bir ses izi eşleştirip zihinlerini çalıştıranlar mı? Görünüşe göre hangisi övülmek isteniyorsa o dil daha mantıklıdır.

Türkçe politik nedenlerle sözcük sayısı açısından yine de övülse de eşleştirmelerde hangi yolu seçtiği ve bunun övülüp övülemeyeceği konusunda muhafızlar kararsızdır, o yüzden bu konuda daha kısıp sesle konuşurlar. Ancak Türkçeye asıl övgü dilbilgisinden, daha net konuşmak gerekirse ekli yapısından gelmektedir. Örneğin, Yücel (2016) ‘ünlü Alman dilbilimci’¹⁶ Max Müller’e dayandırdığı ve onun da ‘ünlü bir doğubilimci’ diyerek ‘çok büyük bir olasılıkla’ Viguer’e atfettiğini “tahmin ettiği” alıntısında şöyle diyor: “Türkçe öyle düzenli, öyle uyumludur ki, insanda seçkin bir bilginler kurulu tarafından tasarlanmış gibi bir izlenim uyandırır.” Ancak yine Müller’in bu kurul meselesine bir itirazı vardır: “Hiçbir kurul böylesine güzel bir dil yaratamaz.” Sinanoğlu (2010) ise “Türk dilinin yapısı matematik. Dünya üzerinde böyle bir dil daha yok. Türkçe, matematik gibi bir dil. Bunu ben değil, Alman dilbilimciler söylüyor. Sanki birtakım matematikçiler oturmuşlar, şöyle matematiksel yapısı olan, kuralı düzgün bir dil icat edelim diyerek Türkçe’yi bulmuşlar.” diyerek tartışmaya aynı cepheden katılıyor ve ekliyor “hâlbuki bu dil en az 10 bin senelik.” (Sinanoğlu 2010: 309). 10 bin yıl öncesi M.Ö. 8000 yılına denk gelmektedir ve Orhun Anıtları M.S. 716-735 yıllarına tarihlenmektedir. Özellikle “Türk dilinin yapısı matematik. Dünya üzerinde böyle bir dil daha yok.” kısmı oldukça ilginç. Sinanoğlu için kötü haber; dünyada Türkçe gibi eklemeli birçok dil bulunuyor (örneğin Bantu dil ailesinin tamamı). Dünyadaki 7000 civarında dili tek tek incerseniz daha birçok ‘eşsiz’ ve artık ne anlama geliyorsa ‘matematiksel’ dil bulacağınızdan emin olabilirsiniz.

Tabii ki Chomsky’ye Türkçe üzerinden bir sitem etmeden olmaz. Aşağıdaki alıntı Belçika’da bir üniversitede çeviribilim bölümü öğretim üyesi, dünyanın en çok dil bilen insanı olduğu iddia edilen ‘dilbilimci’ Johan Wandewalle’e atfediliyor¹⁷: “Farklı dil gruplarına ait birçok dili incelediğim halde şimdiye kadar hiçbir dilde beni Türkçe’deki karmaşık cümle yapıları kadar büyüleyen bir yapıya rastlamadığımı söyleyebilirim. Biraz duygusal olmama izin verirseniz, bazen kendime ‘keşke Chomsky de gençliğinde Türkçe öğrenmiş olsaydı...’, diyorum. Eminim o zaman çağdaş dilbilim İngilizce’ye göre değil, Türkçe’ye göre şekillenmiş olurdu.”

“Biraz duygusal olmama izin verirseniz”... Hayır veremeyiz. Bilimde duygusallığa yer verilemeyeceği gibi tarih araştırmaları içinde alternatif tarih spekülasyonları en düşük itibarlı çalışmalardır. Dahası, Chomsky’yi şahsen tanırım (bu da benim otorite kanıtım olsun). Chomsky Evrensel Dilbilgisi teorisini ilgilendirecek açılardan Türkçenin temel özelliklerini gayet iyi bilmektedir.

¹⁶ Ünlü ve Alman olmak bilgi otoritesi olmak anlamına geliyor olsa gerek ki metne eklenmiş. Bu konuda, yani toplumda bilginin otoritesi olarak görülme ölçütleri konusunda bir giriş yazısı için bkz. Erickson (2015).

¹⁷ Wandewalle 2001 yılında bir elektronik posta grubunda söylediği bu sözlerin hala arkasında olduğunu ifade ediyor (kişisel görüşme).

Türkçenin dilbilgisel yapısı üzerinden övgüler konusuna net örnekleriyle geri dönelim. İnsanların Türkçeyle övünme eğilimini destekleyen iki teknik unsur bulunur: Türkçenin her anlam için bir ek kullanması ve şahane özne-yüklem uyumu. Ancak benim de tesadüfen doktora uzmanlık alanım olan Türkçenin eylem çekim ekleri ve görünüş/kip/zaman kategorileri arasındaki birebir eşleşme konusu tartışmalıdır. Örneğin, ünlü ve Alman olmasalar da Tosun (1998) ve Taylan (1996) Türkçenin sanıldığı kadar sarıh ilişkiler kuran bir dil olmadığını iddia etmektedir. Bazı kategoriler tek bir eke sıkıştırılmış durumdadır.¹⁸ Dahası, çok matematiksel olduğu iddia edilen Türkçede hiçbir görev üstlenmediği halde tümcede görünebilen bir ek bulunmaktadır. İşlevi ve kategorisi zaten tartışmalı olan -Ar eki 'yapabilirim' yapısında hiçbir işleve sahip değildir. Olasılık veya ihtimal anlamını -Abil eki vermektedir. Peki, bu mantık abidesi dilde hiçbir işe yaramayan bu ek ne aramaktadır? Ayrıca Türkçede birçok ek çok anlamlıdır, -Abil örneğinde olduğu gibi. -Abil olasılık da bildirebilir yetenek de. Örneğin, 'Ali gelebilir' tümcesinde Ali'nin gelme olasılığından mı bahsedilmektedir yoksa kimsenin gelme yeteneği yokken Ali'nin gelme yeteneğinin olmasından mı bahsedilmektedir? Bunu bilmemiz için bu tümcenin öncesinde veya sonrasında gelecek bağlama mahkûmuz. Bağlam yoksa şansımız %50. Son derece matematiksel olduğu iddia edilen bir dil böyle bir bulanıklığa neden izin vermektedir? Son olarak görünüş/kip/zaman kategorilerinin kendi içinde değil ama kip ile şahıs uyum eki arasında net bir birleşme söz konusudur. Yani Türkçe iki anlam için tek ek kullanıyor gibi görünmektedir: Gel-sin. Üçüncü tekil şahıs uyum ve buyurma kipinin aynı ekte bulunduğu bu yapı matematikçileri çıldırtıyor olmalı.

Uyum ekleri konusuna gelmişken, Uzun (2002) Türkçedeki uyum ekleriyle ilgili ayrıntılı bir çözümleme sunmaktadır. Bu çalışmada mantıksal olarak olması beklenen ancak Türkçede olmayan bir dizi uyum görünümü listeler Uzun. Çok güvendiğimiz özne yüklem uyumu bunlardan biridir. Türkçede özne yüklemle kişi ve sayı uyumuna girer.¹⁹ Şimdi bu uyum eklerinin matematiksel 'güzelliğine' bir bakalım.

(1) <u>birinci tür</u>	<u>ikinci tür</u>	<u>üçüncü tür</u>	<u>dördüncü tür</u>
1. almalı-y-ım	geldi-m	-	gele-y-im
2. almalı-sın	geldi-n	gel-Ø	gele-sin
3. almalı-Ø	geldi-Ø	gel-sin	gele-Ø
4. almalı-y-ız	geldi-k	-	gel-elim
5. almalı-sımız	geldi-niz	gel-in(iz)	gele-siniz
6. almalı-(lar)	geldi-(ler)	gel-sin-(ler)	gele-(ler)

(Uzun 2002: 22)

Bir dilde zarafet ve güzellik arayan birinin gözüyle ilk bakışta dört farklı uyum paradigmasının olması biraz rahatsız edicidir. Bir olsaydı daha yalın, üç olsaydı uğurlu sayı; beş olsaydı bir elimizdeki, on olsaydı iki elimizdeki parmakların sayısı ile aynı olabilirdi. Ulvi uzantıları kanıtlanabilirdi. Daha sonra, bazı yerlerde Ø ile gösterilen boşluklar bulunmaktadır. Yani belirtilmemiş bir uyum bulunmaktadır ki bu benim şahsıma oldukça rahatsız edici

¹⁸ Bu tartışmalar çok uzun ve teknik olduğu için sadece sonuçları aktarıp geçiyorum. Ayrıca ölçülebilir ve yanlışlanabilir veriler neticesinde bu fikre bir karşı çıkış için bkz. Uzun (1998).

¹⁹ Ama cinsiyet uyumuna girmez. Türkçede dilbilgisel cinsiyet yoktur. Neden? Olsa daha sarıh bir dilimiz olmaz mıydı? Cinsiyet, bir dişi-erkek ayırımından çok adların ait olduğu sınıfların dökümüdür ve dünya dillerinde bir matematikçiyi tatmin edecek kadar ayrıntılı adıl sınıflar bulunur (büyük-küçük, kolay taşınan-zor taşınan vb.). Ancak Türkçede bulunmaz.

gelmektedir. Daha da kötüsü bu boşluk ilk iki paradigmada üçüncü tekil şahıstayken üçüncü paradigmada karar değiştirmekte ve ikinci tekil şahısa geçmektedir. Sonra dördüncü paradigmada tekrar üçüncü tekil şahsa dönmüştür. Peki, parantez içinde yazılan ve olsa da olur olmasa da olur diyebileceğimiz ekler ne işe yaramaktadır? Bir ek var ve olması veya olmaması hiçbir şey değiştirmiyor. Yani matematikçe konuşacak olursak $P \times Q = 26 \times 1$. Türkçenin istisnasız ve şiir gibi bir uyum yapısı olduğu iddiasına verilecek belki de en güzel yanıt (2)dir.

(2) [kapıları çalan] ben-im

(2)deki tümcenin öznesi “kapıları çalan” ifadesi üçüncü tekil şahıstır. Bu isim tümcesinin yüklemi ise “ben” zamiridir. Adlar ve zamirler yüklem olarak kullanılabilir. İstisnasız bir dilden beklenen bu tümcede özneyle yüklem uyuma girmesi ve yüklem üzerindeki ekin üçüncü tekil şahıs eki olmasıdır. Ancak (2)deki uyum eki birinci tekil şahısa aittir. Tümcede yüklem-yüklem uyumu var gibi görünmektedir ve bu sadece zamirlerin yüklem olarak kullanıldığı isim tümcelerinde görülmektedir.²⁰

Türkçe ve diğer dillerde insan algısıyla şekillenmiş estetik veya mantık arama işi her zaman övgüyle sonuçlanmaz elbet. Bazen bizzat alanın uzmanları dile ait bir yapıyı veya değişkeyi ayıplı ilan edebilirler. Devrik tümce örnek olarak verilebilir bunlara. Bir tümce yapısına yapılan ayrımcılık isminde belli etmektedir kendini. Tümcenin olması gereken şekli tepe taklak edilerek ortaya çıkmış gibi bir ima vardır bu isimde. Kuralsız olduğu ve kaçınılması gerektiği de söylenir sık sık. Yakıştıramazlar onu Türkçenin şiir gibi istisnasız yapısına dil uzmanları. Ancak durumun böyle olmadığı, eylemi sonda olmayan tümcelerin belli bir amaca hizmet ettiği gösterilebilir kolaylıkla. Sadece konuşma esnasında daha önce geçmiş varlıklar eylem arkasına atılabilir Türkçede örneğin:

(3) A: Ahmet bugün seni okulda görmüş ama sen onu görmemişsin.

B: Hayır, gördüm Ahmet’i. Ama yoğundum, selam veremedim.

(4) A: Ne yaptın bugün okulda?

B: *Gördüm Ahmet’i

(3) ve (4) arasındaki fark devrik tümcelerin hiç de kuralsız, kaçınılması gereken yapılar olmadığını, aksine belli bir amaca hizmet ettiklerini göstermektedir. Daha önce adı geçmiş varlıklar dinleyicinin zihninde zaten aktif durumda oldukları için yeni bilgi tümcenin başında yer alır eski bilgi eylem arkasına taşınınca. Ayrıca bütün dilbilgisi uzmanlarının uyarılarına rağmen insanlar bu yapıları sık sık iletişimsel amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Hatta kendisini ayıplayan uzmanların da kabul ettiği gibi şiir dili çoğunlukla devrik tümcelerden oluşur.

²⁰ Türkçede bu ve buna benzer beklenmedik uyum görünümleri için bkz. Uzun (2002).

Görüldüğü gibi dillerin niceliksel olarak ölçülemeyecek sıfatlarla betimlenmesi ve üstünlüklerinin belirtilmesi dilin dışsal olarak tanımlanması ve toplumsal bir varlık olarak görülmesinden kaynaklanan siyasi ve kişisel değerlendirmelerdir.

YABANCI SÖZCÜKLER MESELESİ

Dili koruma çabalarında en çok öne çıkan konulardan biri Türkçeye yabancı dillerden giren istilacı sözcükler sorunudur. Öztürkçe sözcükler kullanma konusunda hassasiyet gösteren, Batı veya Doğu dillerinden gelen bir sözcük kullandığınız zaman sizi hemen düzelten insanlar mutlaka sizin çevrenizde de vardır. Ulusal siyaset açısından o ülkeye fayda sağlayabilecek bir davranış kalıbı olsa da öncelikle sözcük nedir, Türkçe sözcük nedir, yabancı sözcük nedir, neden dilimize başka dillerden sözcükler girer sorularına cevap bulmak gerekir.

Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi sözcük iki parçadan oluşur. Bunlardan biri insan zihnindeki(nasıl oluştuğu ve tanımlandığı tam bilinmeyen) kavram, yani anlam, diğeri ise dildeki ses izi karşılığıdır. Bu eşleşme yapıldığı anda elinizde bir sözcük olur. Toplumlar izi sürülemeyecek dönemlerde ve yerel olaylar sonucu kavramlarla sesleri keyfi bir şekilde eşleştirmişlerdir. Buna nedensizlik ilkesi denir. Bu şekilde temel sözcükleri oluşturan toplumlar gelişip birbirleriyle karşılaştıklarında eş kaplar kanunun sosyolojideki karşılığı sayılabilecek bir şekilde teknolojik, kültürel, ekonomik ve askeri açıdan daha gelişmiş olan toplumdaki daha az gelişmiş olan topluma her türlü kültürel varlık akışı gözlemlenir. Dikkat edilirse akan sadece dilsel varlıklar değil, kocaman bir seldir.

İki medeniyetin karşılaştığını ve söz konusu olanın ikisinde de bulunan bir kavram ve iki farklı ses izi eşleşmesi olduğunu düşünelim, örneğin su. Bu durumda A medeniyetinin dilindeki ses izinin (buna ‘gu’ diyelim) B medeniyetindeki ses izinin (buna da ‘pu’ diyelim) yerini alması ikinci toplumun zihnindeki kavramla başka bir ses izinin eşleşmesinden ibarettir. Dilsel olarak, ikisi de ad kategorisinde olmaya devam edecektir çünkü dilde adlar zaman içinde tutarlılık gösteren varlıklardır ve su iki medeniyet için de böyle bir varlıktır. Yani ‘gu’ da ‘pu’ da B medeniyetinin dilinde kavram değişmediği için ad kategorisindedir. İkinci toplumun dil yapısı açısından herhangi bir değişiklik yoktur. Dilbilgisi bu yeni ses izi eşleşmesini yine ad olarak işlemleyecektir.

Bir an için A ve B’nin karşılaştığını ve B’de olmayan bir kavramın A’da olduğunu düşünelim, örneğin zaman dilimi ay. A medeniyeti sosyal ve ekonomik işlerini ilerletmiş ve düzene koyabilmek için her otuz gün doğumu ve batımını zihninde sınırlandırıp bir ay kavramını icat etmiştir. B medeniyeti ise A’dan öğrendiği teknoloji ve çalışma sistemleri sonucunda ilerleyecek ve aynı ihtiyacı hissedecektir. Bu durumda ses izinin de kavramın da A’dan ithal olması kaçınılmazdır. Ancak dilsel olarak durum yukarıdakinden pek de farklı değildir. B medeniyetine mensup insanların zihninde ‘ay’ kavramı tanımlandıktan sonra aynı A medeniyetine mensup insanların dilinde olduğu gibi bu kavram-ses izi eşleşmesi (sözcük) aynı dilbilgisel kategoriye yerleştirilecektir. Kavramı üretmeyen B medeniyeti için bu kavram ithal edildikten sonra bununla eşleşecek ses izinin kendi topraklarında üretilmiş olmasıyla birkaç yüz kilometre ötede üretilmiş olmasının bir farkı yoktur. Tesadüfen kendileri de aynı ses izini üretebilirlerdi. Bu akışı kirlenme ve benzeri sıfatlarla nitelenmek bilimsel değil siyasi bir tavidir. Peki, B medeniyeti bu akışı önlemek için ne yapabilir? A ile karşılaştığında daha gelişmiş bir medeniyet olmaktan başka yapabileceği pek bir şey yoktur. Küçük çaplı dilsel projeler sel devam ederken evdeki suyu boşaltmaya çalışmaya benzer. Sokaktaki seli durdurmadan evinizdeki suyu boşaltamazsınız. Sorun dilden çok daha geniş; teknoloji, kültür ve kavramlar dünyasını ilgilendiren bir sorun olduğu için ancak bu ölçekte rekabet ederek çözülebileceği açıktır.

Diğer bir seçenek ise yabancı kültürden gelen yeni kavramlara karşı B medeniyetinin kendi dilinde sözcükler üretmesidir. Örneğin, Türkiye’de TDK ve Fransa’da Fransız Akademisi bu görevi üstlenmiştir. Ancak bu iki kurumun da ne derece başarılı oldukları tartışmalı. TDK düzenli olarak Türkçeye yabancı dillerden giren sözcükler için Öztürkçe karşılıklar öneriyor fakat bunların çok azı günlük dilde karşılık bulurken çoğu daha önce yerleşmiş yabancı sözcüklerin yanında gülünç bulunuyor.²¹ Bu sözcüklerin halk tarafından benimsenmesi için zorunlu kılınması da akla gelen bir başka seçenek. Örneğin, Türkiye’ye ithal edilmesi söz konusu olan bir ürünün Öztürkçe karşılığı bulunmadan ithalatına izin vermemek ve ürünün tanıtımında ve kutusunda bu sözcüğü kullanma zorunluluğu getirmek bir yol olarak görülebilir. Ancak günümüzün kültürel ve ticari alış-veriş ortamında böyle bir gecikme mümkün görünmüyor. Bunu sağlasanız bile, siz o ürünü gümrükte bekletirken yurtdışı seyahatinden dönen bir birey çantasında getirip halka açık bir ortamda “Arkadaşlar, bunun adı hoparlör” dedikten sonra artık bu sözcüğün yayılmasını durdurmanız oldukça zordur.²² Ancak bu süreç durdurulamaz değil. Örneğin, bilgisayar ve alış-veriş merkezi sözcükleri. Cihaz Türkiye’ye önce ‘kompüter’ adıyla girmişti. Daha sonra teknoloji alanında birçok Türkçe sözcüğün isim babası olan Aydın Köksal’ın çabalarıyla adı bilgisayar olarak kabul gördü. Alış-veriş merkezi ise batıdan gelen kavramın İngilizce ‘mall’ ses iziyle eşleşmesine karşılık Türkçe konuşucuları tarafından doğal olarak üretilmiş gibi görünüyor. Nişanyan’ın etimolojik sözlüğü bu sözcüğün ilk kullanıldığı eseri vermezken TDK’nın Güncel *Türkçe Sözlük*’ü ilk kez kurumun *İktisat Terimleri Sözlüğü*’nde tanımlandığını söylüyor. Hatta artık bu sözcük ‘uydurukça’ İngilizcenin sözcük türetme stratejisi olan akronim ile kısaltılıp AVM halini almış durumda. İnsanlar AVM yazıp /a:veme/ şeklinde sesletiyorlar. Ancak bu iki sürecin de doğal olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Herhangi bir otorite tarafından zorlanmamış, halkın kendi kabulleridir bu sözcükler.

“TÜRKLER TÜRKÇE BİLMİYOR”

Nasıl ve neye göre tanımlandığı belli olmayan bir dilin övülmesi ve korunması çabaları bu dilin muhafızlarını onu konuşan halkın ona layık olmadığı düşüncesine sürükler. Çoğunlukla eğitilmiş insanların sahip olduğu bu düşünce ortada kuralları, değişmez fizik kanunları tarafından belirlenen ve ülkenin üzerinde bir bulut gibi gezen bir dil olduğu yanılsamasının sonucudur. Bu insanlara göre kuralları bir veya birkaç kitapta yazılmış olan bir Türkçe vardır ve insanlar buna göre konuşur. Bahsedilenin Türkçe değil TÜRKÇE olduğu açıktır. Dilbilgisi tarih bilgisiyle karıştırılmaktadır. Ölçünlü dil olarak kabul edilen TÜRKÇE’den yapılacak sapmalar hemen bu ilim sahibi muhafızlar tarafından kınanır. Bu kınamaların hepsini toplarsanız ortaya şuna benzer bir ifade çıkar: “Türkler Türkçe bilmiyor.” Peki, Türkler Türkçe bilmiyorsa kim biliyor bu Türkçeyi?

İşin kötüsü eğitimsiz insanlar da bu konuda eğitilmişler kadar bilgisiz olduğu için onlar da bu fikre inanırlar: Okumuş adam doğrusunu bilir elbet. Oysaki eğitilmişlerin doğru olduğunu iddia ettiği bilgiler de o kitaplara -eğitilmiş/eğitimsiz- insanların zihinlerindeki bilgilerden alınarak yazılmıştır. Ancak siyasi nedenlerle belli bir bölgedeki insanların zihinlerindeki bilgi doğru kabul edilip muhafızlar tarafından kutsal bilgi olarak korunmaktadır. Bu muhafızların sık sık ulusal kanallara çıkıp seyirciye parmak sallayarak insanların ne kadar kötü konuştuğunu söylediğini görebilirsiniz. Onlara göre gençler, okumamış insanlar (cahiller) ve hatta televizyon sunucuları bile Türkçeyi yanlış konuşmaktadır. Muhafızların Türkçenin kurallarını belirleme konusunda yetkiyi kendilerinde

²¹ TDK tren sözcüğü için ‘çok oturaklı götürgeç’ tamlamasını önerdiğini inkâr ediyor. Hayli olanaksız görünen bu şehir efsanesi doğru olmasa da insanların TDK’nın Türkçe karşılık üretme çabalarına olan tutumunu gösteriyor.

²² TDK henüz hoparlör sözcüğü için bir Öztürkçe önermemiş gibi görünüyor. İnternette ‘bağırtaç’ ve ‘sesyayar’ önerileri bulunuyor.

gördüğü açıktır. Ancak bu, Türkiye’de gerçekleşen konuşma olaylarının toplamı düşünüldüğünde çok az bir oranda karşılık bulan bir tahakküm çabasıdır çünkü doğal bir varlık olan dile tahakküm edilemez. Yani ‘doğru’ Türkçenin ne olduğu ve nasıl konuşulması gerektiği konusunda ne kadar televizyon yayını yapılırsa yapılsın sokaktaki insanlar kendi bildikleri ve anlaştıkları gibi, yani olması gerektiği gibi konuşmaya devam edeceklerdir.

Bu eleştiriler çoğunlukla sesletim özellikleriyle ilgili olsa da konuşucuların yanlış dilbilgisi kullandığı da sık sık söylenmektedir. Örneğin, ünlü ‘devlet eski bakanı’ tartışması. Bu ifade 80’li yıllarda bir TRT sunucusunun ‘eski devlet bakanı’ dizilişinde devletin eski olduğu anlamı çıktığını söyleyip eski sözcüğünü bakan sözcüğünün yanına yerleştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu tamlama yapısı (o zamanki) Türkçenin dilbilgisinde bulunmayan bir yapıydı. Zira hâlâ sıfatlar ad tamlamalarının arasına girmez. Örneğin ‘kalem kırmızı kutusu’ şeklinde bir tamlama kurmayız. En azından benim lehçemde mümkün değil böyle bir tamlama. Ancak ‘devlet eski bakanı’ bir sebepten ötürü dile yerleşti. Unutmayalım ki her dilde olduğu gibi Türkçede de paradigmlar takip edildiğinde mümkün olmaması gereken ama bütün konuşucuların kabul ettiği yapılar bulunmaktadır (örneğin bir önceki bölümdeki uyum yapıları). Ancak nedense bunların bazıları ‘istisna’ adıyla resmileştirilirken bazıları bu kadar şanslı değildir. Muhafızlar tarafından bu beklenmedik görünümlere karşı bir savaş başlatılır. ‘Devlet eski bakanı’ da bunlardan biri oldu. Dile bir şekilde yerleşmiş bu yapının ‘yanlış’ olduğu ve kullanılmaması gerektiği birçok yazar tarafından dile getirilmektedir.²³ Ancak burada yapının TRT sunucusunun bir zamanlar yaptığından çok farklı olmadığını gözden kaçırmamak gerekir. Bilim insanı için, TRT vakası da bu dilin ona sunduğu verilerin bir parçasıdır. Vakanın içine dâhil olup dil verisini doğru olduğunu düşündüğü yönde şekillendirmeye çalışmak bilimsel bir yaklaşım değildir. Bir örnek daha verip modern bilimin bu konudaki tavrına geçelim. Türkçedeki “ne ... ne” bağlacı Farsçadan gelmiştir. Geleneksel dilbilgisinde bu yapının içsel olarak olumsuzluk içerdiği için -Farsçada da olduğu gibi- olumlu eylemlerle kullanılması gerektiği, aksi halde iki olumsuzun olumlu olacağı söylenmiştir (Underhill 1980 ve Ediskun 1985).²⁴ Ancak Gencan (1979), Göksel (1987) ve Şener ve İşsever (2003) bu bağlacın olumsuz eylemlerle de kullanılması durumunda yine olumsuzluk anlamını verdiğini, konuşucuların bu şekilde iletişim kurabildiğini göstermektedir:

(5) Ne annem ne babam eve geldi

(6) Ne annem ne babam eve gelmedi

(Şener ve İşsever 2003: 1091)

Hatta eylem vurgulanmak istenirse, olumsuz olması zorunludur:

(7) Osman ne Ali’nin ne Ayşe’nin okula gittiğini DUYMADI

(Şener ve İşsever 2003: 1112)

²³ Örneğin Hepçilingirler (2005: 18). Ayrıca Türk dili çalışmalarında hata arayışlarının bir derlemesi için bkz. Brendemoen (2008).

²⁴ Bu tartışma Sinanoğlu’nun matematik tartışmasını da ilgilendiriyor.

Son olarak birinci veya ikinci ne'den sonraki ad uzadıkça eylemin olumsuzlanma ihtiyacı artmaktadır:

(8) Ne seni ne de o köyden getirdiğin her sabahın köründe ötüp beni uyandıran horozu bu evde istemiyorum

Modern dilbilim dilbilgisi ve dilin diğer kurallar dizileriyle bir buyurma ilişkisi kurmaz. Tercih edilen yöntem buyurucu değil betimleyici dilbilgisidir. Yani söz konusu olan kendi anadili ve ülkesinin siyasi çıkarları bile olsa dilbilimci araştırma nesnesinin nasıl olması gerektiğini söylemez çünkü masasına oturduğu andan itibaren o artık bir ulusa, bir siyasi görüşe ait değildir. Bu, aslında bütün doğa bilimlerinin en temel prensiplerinden biridir (ikinci bölümde anlatılan fizikçi örneği gibi). Bilim insanı sadece olup biteni yargılamadan betimler. Dilde bir görünüm iki farklı yöre veya grup arasında farklılık gösteriyorsa ya da zaman içinde değişiyorsa bu, tarihin doğal akışının bir parçasıdır. Yapması gereken daha önce mümkün değil gibi görünen ancak bir şekilde dilin bir parçası haline gelen görünümün nasıl mümkün olabildiğini anlamaya çalışmaktır.

Toplumda dil konusunda yetkinin kimde olduğu karmaşası soruların yanlış yere sorulmasına da sebep olmaktadır.²⁵ Örneğin, koridorda yürürken bir öğrencimin beni durdurup “Hocam akıllı ile zeki arasında ne fark var?” diye sorması gibi. Ona zeki insanların yüksek IQ sahibi olduğunu, akıllı diye tabir edilen insanların ise çok zeki olmasalar bile hayatta başarılı olmanın yolunu bulan insanlar olduğunu söyledim ve bana inandı. Tam tersini söyleseydim de muhtemelen doğru olduğunu düşünüp bana teşekkür edecekti. Oysaki ben de bu iki sözcüğü aralarındaki farkı bilerek kullanmıyorum. Böyle bir bilgiye sahip olmak için anadili konuşucularına kapsamlı sormacalar yapmak ve dilin yazılı ve sözlü veri tabanlarını (bütüncü denir) incelemek gerekir.

SONUÇ

Dili toplumsal bir varlık olarak gören yazıların sonuç bölümlerinde genellikle Türkçenin geliştirilmesi ve bozulmasının önlenmesi için yapılması gerekenler yazılır. Ancak yukarıdaki bölümlerde bahsettiğimiz gibi dil bozulabilecek veya geliştirilebilecek bir varlık değildir. Türkçenin bir sorunu yoktur, olamaz. Türkçenin sorunları olduğunu iddia etmeyi dünyadaki suyun sorunları olduğunu iddia etmeye benzetebiliriz. Dünyadaki su kütlelerinin bir sorunu yoktur. Kapalı bir sistem içinde bulunan su sürekli bir döngü içindedir ve gezegeni terk etmez. Suyun bizim istediğimiz yerde bizim istediğimiz zamanda bulunmaması bizim suyla olan ilişkimizin sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Ancak bu, suyun değil bizim sorunumuzdur. Gezegendeki bütün tatlı su kaynaklarına cıva karışmış olması suyun kimyasal yapısını (H₂O) değil bizim bardağımıza doldurduğumuz içme suyunun bileşimini değiştirir. Bu da bizim içimimize uygun olmadığı için tarafımızdan ‘kirlenme’ veya ‘bozulma’ olarak adlandırılır. Benzer bir şekilde, belli bir zaman diliminde dilin içinde bulunduğu durum bizim siyasi amaçlarımıza uymadığı için ‘bozulma’ olarak değerlendirilmektedir. Yine de, Türkçenin toplumsal bağlayıcılık rolünün korunması isteniyorsa şöyle bir tavsiye verilebilir: Dil meseleleri toplumsal meselelerin altkümesidir.

Bütün bu yazılanlar dilbilimcilerin kendi dillerine karşı bile duygusuz ve umarsız olduğu izlenimini yaratabilir. Dilbilimcilerin de elbette kendi dillerine duygusal bağlılıkları vardır, ancak mesai bitiminden sonra. Bilimsellik ölçütleri gereği dilbilimciler yazılarında kendi dilleri için güzel, zengin gibi göreceli ve nesnel olarak ölçülemeyecek sıfatlar kullanmazlar. Bu bilimsel yaklaşımı kişisel düşüncelerle karıştırmamak gerekir. Ayrıca dilbilimcilerin kendi dillerinin yok olmasını istememeleri için mesleki bir sebepleri de vardır. O dil onların araştırma nesnesidir ve yok olması hem kendi araştırmalarının yarım kalmasına

²⁵ Aslında yetki hem herkestedir hem hiç kimsede değildir.

hem de dil çalışmalarında önemli bir veri kaynağının yok olmasına sebep olur. Dillerin korunmasının bilimsel önemi şuradan gelir: Her dilde birbirlerinin üzerini örtüp açıkça görülmesini engelleyen görünüm/degıştirgenler bulunur. Etkisi başka bir degıştirgen tarafından tersine çevrilen bir degıştirgeni net olarak görebilmeniz için üzerindeki örtüyü kaldırmanız yani ikinci degıştirgenin [-] değerde ayarlandığı bir dil bulmanız gerekir. Örneğin, dünya dillerinde adil düşürme (gizli özne) görünümüne bakarsanız çoğu adil düşüren dilde zengin uyum paradigmaları olduğunu görürsünüz. Buradan hareketle adil düşürmenin zengin uyum sayesinde olduğu kuralına ulaşmak isteyebilirsiniz. Bu noktada bir an için Uzak Doğu dillerinin bütün yazılı belgeleriyle birlikte yok olduğunu düşünelim. Baktığımız diğer diller hatalı bir kural betimlemenize sebep olacaktır çünkü Uzak Doğu dillerinde uyum olmamasına rağmen adil düşürülebilir. Adil düşürme görünümünü tek bir degıştirgene bağlamak en ideal çözümdür (Occam'ın usturası). Ancak bu degıştirgen her neyse uyum degıştirgeni (+zengin uyum) tarafından üzeri örtülüyor gibi görünmektedir. Uzak Doğu dilleri bu örtüyü kaldırıp adil düşürmenin gerçek mekanizmasını aramaya devam etmemizi sağlayacak veri kaynağıdır. Bu açıdan insanın dile ait bilgisi bir yer altı dünyasına, diller de bu dünyaya açılan birer tünele benzetilebilir. Bir tünelin kapanması yer altı dünyasının o kısmını hiçbir zaman keşfedemememize sebep olabilir.

Kendi ülkesinin ve dolayısıyla dilinin korunmasına yardımcı olan bir dilbilimci de bir veri kaynağının korunmasını sağlamış olur. Bu konuda ağırlıklı yaklaşım siyasete etki edip dünyanın işleyişini degıştirmek yerine yok olma tehlikesi altındaki dillerin dökümünü yapmak²⁶ olsa da anadili ve yabancı dil öğretimi politikalarına da bilimsel bilgileriyle katkıda bulunup ülkelerinin dilini ortadan kaldırmadan yabancı dil öğretilmesi için çalışan dilbilimciler bulunmaktadır. Ancak yabancı dil öğretimi konusunda dünyadaki eğilimlerden etkilenen hükümetlerin ve insanların rekabetçi kalabilme istekleri bu konuda birçok uzman görüşünün göz ardı edilmesine sebep oluyor. Örneğin yabancı dil öğretimine başlama yaşı önemli sorunlardan biri. Bu yaş git gide geriye çekilmektedir. Bunun dil öğretimine olumlu katkısı olduğu söylene de neyin karşılığında neyi verdiğimizize dikkat etmemiz gerekir. Yabancı dil öğretiminde dil asla kültürden bağımsız olarak verilmez ve konu kültürel etkileşime geldiğinde hedef konumunda olan öğrencilerin başka bir kültürün parçası olması kaçınılmazdır. Kendi hazırladığımız kitaplarla kültürü dilden arıyorsanız bile (MEB'in yapmaya çalıştığı gibi) başka bir tehlike bulunmaktadır. Anadili ediniminde dilbilgisi beş yaşına kadar büyük oranda edinilmiş olsa da kavram öğrenimi ve sözcük dağarcığı erken ergenlik dönemine kadar devam eder. Anadili edinimini tamamlamamış bir bireyin yabancı bir dile maruz kalması kavram/ses izi eşleşmelerini yabancı dilin ses izleriyle yapmasına sebep olabilir. Yani yabancı dil öğrenmeye çalışan öğrenci henüz kendi anadilinde öğrenmediği bir sözcüğü önce yabancı dilde öğrenebilir. Bunun teknik olarak sorun yaratacak bir yanı yoktur. Ancak kültürel olarak sorun var gibi görünmektedir çünkü kavramlar zihinde duygusal değerleriyle birlikte kodlanır. Bu durumda öğrencinin duygusal çağrışımlarını yabancı ses izleriyle kuracağı açıktır. Yetişkin bir birey olduğunda ise kendisini yaşadığı ülkenin sözcüklerini kullanan insanlara değil yabancı dilini konuşan insanlara daha yakın hissedecektir.

Görüldüğü gibi dilbilim dili sadece kendi içinde ve dar kapsamlı olarak yorumlama konusunda bilimsel sebeplerden dolayı ısrarcıdır. Ancak bu alandan elde edilen bilgiler toplumun yararı gözetilerek kullanılabilir. Önemli olansa bilimsellik ölçütleriyle toplumun etrafındaki varlıklarla kurduğu ilişkiyi birbirine karıştırmamaktır.

---

²⁶ Türkiye'den bir örnek için bkz. Özsoy (1989).

KAYNAKÇA

- BERWICK, R. C. ve Chomsky, N. (2016). *Why Only Us: Language and Evolution*. MIT Press.
- BRENDEMOEN, B. (2008). Popüler Tartışmada Hatalar ve Normlar. İçinde: Astrid Menz ve Christoph Schroeder (ed.), *Türkiye’de Dil Tartışmaları*.25-40.
- BYBEE ve diğ. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- CHOMSKY, N. (2005). Three factors in language design. *Linguistic Inquiry* 36: 1-22.
- CHOMSKY, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- CHOMSKY, N. (2000). Minimalist inquiries: The framework. İçinde: Martin R., Michaels, D. ve Uriagereka, J. (ed.) *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: MIT Press.
- CHOMSKY, N. (2001). Derivation by Phase. İçinde: Kenstowicz, M. (ed.) *Ken Hale: A Life in Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- CHOMSKY, N. (2013). Problems of projection. *Lingua*. 130: 33-49.
- EDİSKUN, H.(1985). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERICKSON, M. (2015). Science, Technology and Social Change: Knowledge, Expertise and Practices. İçinde: Martin Holborn (ed.), *Contemporary Sociology*. Polity Press. 321-352.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKSEL, A. (1987). Distance restrictions on syntactic processes. İçinde: Boeschoten, H.E., Verhoeven, L.Th. (Ed.), *Studies on Modern Turkish, Proceedings of the Third Conference on Turkish Linguistics*. Tilburg University Press, Tilburg, ss. 69–81.
- GÜLSEVİN, G. (2006). Dil Kirliliği Sorunu. İçinde: Gürer Gülsevin ve Erdoğan Boz (ed.), *Türkçenin Çağdaş Sorunları*. 119-142.
- GÜZEL, H. C. (2009). “Bin yıl önce, bin yıl sonra” Radikal, 22 Şubat 2009, <https://www.timeturk.com/tr/makale/hasan-celal-guzel/bin-yil-once-bin-yil-sonra.html>.
- HEPÇİLİNGİRLER, F. (2005). Türkçe “off”. Everest Yayınları.
- KURAM, K. (2018). Dilbilim ve Evrensel Dilbilgisi. İçinde: Gönül Erdem Nas (ed.), *Dil ve Edebiyat Yazıları*. 23-52.
- LIN, F. Y. (2017). A Refutation of Universal Grammar. *Lingua* 193: 1-22.
- MENZ, A. (2008). Kılavuzlarda ve Kullanımda Türkçe İmla. İçinde: Astrid Menz ve Christoph Schroeder (ed.), *Türkiye’de Dil Tartışmaları*. 41-72.
- ÖZSOY, A. S. (1989). İbîh'in Dil Yapısı. *Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi*, 71: 13-14. İstanbul.
- SİNANOĞLU, O. (2010). “BYE-BYE” Türkçe. Otopsi Yayınevi.
- SİS, N. (2006). Medya Dili Sorunu. İçinde: Gürer Gülsevin ve Erdoğan Boz (ed.), *Türkçenin Çağdaş Sorunları*. 205-234.

- ŞEN, M. (2008). Bölgesel Ağızlara Karşı Tutumlar. İçinde: Astrid Menz ve Christoph Schroeder (ed.), *Türkiye’de Dil Tartışmaları*. 185-208.
- ŞENER, S. ve İŞSEVER, S. (2003). The interaction of negation with focus: ne...ne... phrases in Turkish. *Lingua* 113: 1089-1117.
- TAYLAN, E. (1996). The parameter of aspect in Turkish: Modern studies in Turkish. İçinde: Konrot, A. (ed.) *Proceedings of the 6th International Conference on Turkish Linguistics*. 12-14 August 1992: 153-168, Eskişehir: Anadolu University.
- TOSUN, G. (1998). *The SPLIT INF hypothesis in Turkish*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi.
- UNDERHILL, R. (1980). *Turkish Grammar*. MIT Press, Cambridge, MA.
- UZUN, E. (2002). Türkçenin Uyumsuz Uyumları. *Dil Dergisi* 115: 20-36.
- UZUN, E. (2003). Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış. İçinde: Ata ve Ölmez (ed.), *Mustafa Canpolat Armağanı*. 281-293.
- UZUN, E. (1998). Türkçede Görünüş/Kip/Zaman üçlüsü. *Dil Dergisi* 68: 5-22.
- YÜCEL, T. (2016). *Gün Ne Günü?* Can Yayınları, Deneme Dizisi.